

RIZIKOS ĮŽVALGOS TEORINIS TYRIMAS VIDAUS IR IŠORĖS AUDITO TECHNOLOGIJOJE

Jolanta Dalia Staliūnienė

Kauno technologijos universitetas, Lietuva, jolanta.staliuniene@ktu.lt

Anotacija

Praktiniai audito standartai taikomi kartu su Etikos kodeksais (išorės ir vidaus audito), kur viena iš būtinų sąlygų auditoriui nurodoma kompetencija. Kompetencijomis grįsto strateginio valdymo teorijoje *kompetencija* apibrėžiama kaip gebėjimas nenutrūkstamai naudoti išteklius, siekiant organizacijos užsibrėžtų tikslų. Vadovaujantis žinių vadybos teorija, vidinis ir išorinis auditorius turėtų: (1) įgauti žinias, kad tapti auditoriumi, (2) praktikuoti, įgaunant patirtį ir (3) gebėti žinias ir patirtį taikyti. Teorinis tyrimas parodė, kad audito technologija suprantama kaip audito atlikimo būdai ir priemonės. Audito technologijai priskiriama audito programų sudarymas, audito atrankos nustatymas, darbo kontrolė, informacijos rinkimo ir įvertinimo metodai, dokumentavimas, analitinės procedūros ir įmonės tęstinumo įvertinimas.

Straipsnyje keliama hipotezė, kad, tikėtina, kompetencijos lygis tiesiogiai įtakoja audito likutinės rizikos lygio valdymą audito metu.

Straipsnio tikslo siekimui autorė taikė rizikos įžvalgos (angl. – risk intelligence) teoriją ir kompetencija grįsto strateginio valdymo teoriją (angl. – competence-based-strategic-management theory) vidaus ir išorės auditorių profesinės kompetencijos tyrimui. Teorinis tyrimas leido susisteminti kompetencijas, būtinas auditui atlikti, nustatyti vidaus ir išorės audito technologiją bei nustatyti kompetencijų vertinimo kriterijus bei jų matavimo skalę.

Straipsnio rezultatai – parengta empirinio rizikos įžvalgos tyrimo metodika, vidaus ir išorės auditorių profesinės kompetencijos tyrimui. Ši tyrimo metodika gali būti taikoma išskirtinai žvalgybinio tyrimo atveju „rizikos įžvalgos“ nuomonių apklausai, kur galima taikyti atsitiktinę imtį. Šios metodikos taikymo tiriant „rizikos įžvalgos“ reiškinį atveju, būtina apklausti organizacijoje dirbančius, su auditu susijusius asmenis, taip identifikuojant konkrečios organizacijos problemas.

Raktiniai žodžiai: rizikos įžvalga, patirties kreivės, vidaus, išorės audito technologija, profesinė kompetencija

Įvadas

Problema. Savanevičienė A., Stukaitė D., Šilingienė V. (2008) tirdama žmogiškųjų išteklių sėkmę, integruojantis daugiakultūrinėje Europos darbo jėgos rinkoje, pažymi, kad mokslinėje literatūroje teoriniai tiek kompetencijų, tiek jų ugdymo aspektai nagrinėti plačiai. Vis tik galima pastebėti, jog šios tyrimų kryptys dažniausiai ribojasi su darbuotojų kompetencijos ugdymo problemomis organizacijos poreikių kontekste, individo kompetencijų ugdymo poreikiams paliekant antraeilį vaidmenį. Tradiciškai mokslo sistema skirta dalykinėms kompetencijoms, vadinamoms „kietosiomis“, formuoti; o „minkštosios“ kompetencijoms (asmeninėms, socialinėms, emocinėms) skiriamas mažesnis dėmesys. Tačiau būtent pastarosios kompetencijos yra strategiškai aktualios sparčiai besikeičiančiam verslo pasauliui ir sudaro prielaidas verslumui ugdyti. Minėtų autorės požiūrį papildo Mackevičiaus J. (2007) nuomonė, kad išorės auditoriaus profesinę kompetenciją sudaro dvi sudedamosios dalys: profesionalumas (konkrečių audito, apskaitos, teisės, mokesčių, finansinės analizės ir kitų dalykų žinių visuma) ir išmintingumas bei asmeninės savybės (nuojautos jausmas, erudicija, apdairumas, patirtis, pasitikėjimas, etika, kultūra). Rizikos įžvalgos (risk intelligence) teorijos autorius D. Apgar (2007), pažymi, kad svarbiausia rizikas suskirstyti į valdomas ir nevaldomas, kas reikalauja rizikos įžvalgos ir taip pat susiję su turimomis kompetencijomis. Kanados Manitobos ir Daltech universitetų mokslininkų Willborn W. ir Karapetrovič S. (2000) nuomone, audito sistemos efektyvumas, tai ne kas kita, kaip auditoriaus gebėjimų komplekso naudojimas, norint pasiekti, kad auditas būtų be klaidų bei būtų pasiekti visi tikslai. Jie pateikė diagramą, kurioje parodyta, kaip audito efektyvumas susijęs su auditoriaus kompetencija.

Kadangi audito technologija suprantama kaip audito atlikimo būdai ir priemonės, jai priskiriama audito programų sudarymas, audito atrankos nustatymas, darbo kontrolė, informacijos rinkimo ir įvertinimo metodai, dokumentavimas, analitinės procedūros ir įmonės tęstinumo įvertinimas, tampa ypač svarbu kompetentingai vadovauti jai. Todėl išryškėja išorės auditorių profesinės kompetencijos problema: nekompetentingas auditorius negali kvalifikuotai atlikti audito ir suformuluoti objektyvios auditoriaus išvados. Čia išryškėja poreikis tirti kompetencijas rizikos įžvalgos kontekste. Tokios *tyrimo metodikos poreikis* taip pat grindžiamas ir užsienyje svarstomų praktinių problemų apžvalga. JAV ypač akcentuojama apgaulių svarstymas išorės audito metu, nes jose išryškėja veikimas tyčia, susitarus, o apgaulių iškraipymo

mastai žymiai didesni nei klaidų. Diskutuojama, kad išorės auditorius net ir tinkamai suplanavęs ir atlikęs auditą gali neatpažinti apgaulės, nes dokumentai to neparodo, nes apgaulę vykdo pati vadovybė.

Problemų ištirtumo lygis. Išorės ir vidaus auditorių Etikos kodeksuose viena iš būtinų sąlygų auditoriui nurodoma kompetencija (žinios, gebėjimai ir patirtis). Toks etikos reikalavimas tiesiogiai asocijuojasi su žinių vadybos teorija. Taigi, vidinis ir išorinis auditorius turėtų ne tik įgauti žinias, kad jais tapti, bet ir turėti gebėjimus jas taikyti bei įgyti patirties, kaip kompetencijų visumos. Staliūnienės J. D. ir Stungurienės S. (2007) parengtos žinių vadybos strategijos profesionalių paslaugų įmonėms (PPI), adaptuotinos skirtingoms audito sudėtingumo kategorijoms ir dėl to audito veikla vykdoma orientuojantis į pelningumą: (i) klientui turi būti pateiktas neįprastas (unikalus) rezultatas, reikalaujantis aukštos kvalifikacijos darbuotojų (profesionalų); (ii) orientuoti organizaciją į projektus, nes PPI užduotis - užsiimti įdomiomis klientų problemomis, kurių sprendimas klientams suteikia pridėtinę vertę ir profesionalams meta iššūkius; (iii) atskirti intelektualius projektus nuo "žilų plaukų" ir procedūrinių, kas leidžia apibendrinti, kad rizikos sukuria *komercinį arba socialinį kontekstą*, kuriame kai kurie iš šių išteklių tampa vertingesni už kitus. Staliūnienė J.D.(2007), tirdama audito kokybės užtikrinimo prielaidas, modeliavo situacijas, taikydama mokymosi kreivių (learning/experience curves) teoriją, nustatė, kad kartojant operacijas, darbas atliekamas ne tik greičiau, bet ir kokybiškiau, nes kartojant audito technologines operacijas, vystomi gebėjimai, kaupiama patirtis, taip augant profesinės kompetencijos lygiui. Taigi, tikėtina, kompetencijos lygis tiesiogiai įtakoja audito likutinės rizikos lygio valdymą audito metu.

Straipsnio tikslas – pateikti rizikos įžvalgos tyrimo metodiką, vidaus ir išorės auditorių profesinės kompetencijos tyrimui.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti Lietuvos ir užsienio audito rinkos problemas, susijusias su rizikos įžvalgos lygiu, siekiant įvertinti prielaidą, kad yra prielaidos tirti rizikos įžvalgą išorės ir vidaus audito technologijoje.
2. Ištirti vidaus ir išorės auditorių rizikos įžvalgos taikymo teorines prielaidas, siekiant išskirti tyrimo sritis.
3. Sudaryti rizikos įžvalgos tyrimo metodiką vidaus ir išorės auditorių profesinės kompetencijos tyrimui.

Tyrimo metodai: teoriniai, kurie buvo naudojami kaip mąstymo operacijos, rengiant problemos ištirtumo dalį. Kiti metodai - abstrakcijos, alternatyvų, analizės, analogijos, apibendrinimo, dedukcijos, idealizacijos, indukcijos, lyginimo, modeliavimo, sintezės – naudoti rengiant rizikos įžvalgos tyrimo metodiką.

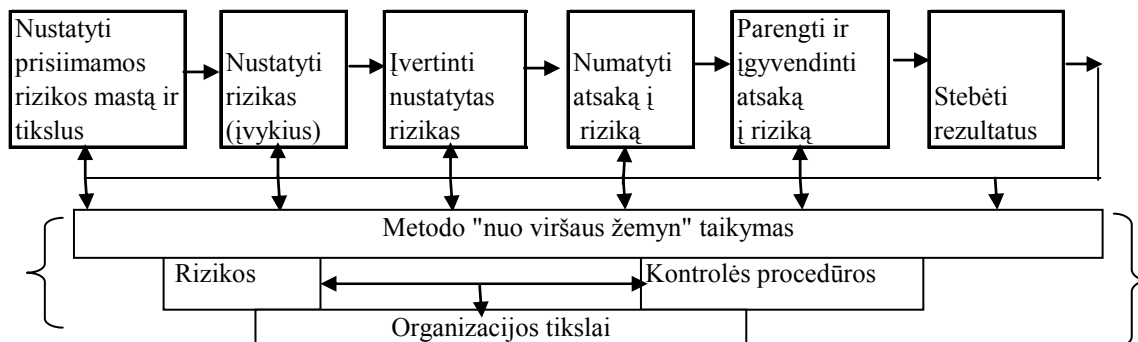
Profesinės kompetencijos problema išorės ir vidaus audito technologijoje

Kaip apibrėžta LR Audito įstatyme, atestuotas auditorius atlieka *finansinių ataskaitų auditą*, kuris suprantamas kaip nepriklausomas audituojamos įmonės finansinių ataskaitų patikrinimas ir auditoriaus išvados pateikimas <...>. Profesinės etikos principai, išdėstyti šio įstatymo 4 str., išskiria profesinės kompetencijos dedamąją. 1996-2006 m. Lietuvos auditorių rengimo tyrimas (interaktyvus: www.lar.lt) parodė, kad iš visų parengtų 448 auditorių net 339 arba net 75,7 proc. buvo parengti 1996-1997 metais, kai dar nebuvo parengta aukštas kvalifikacinius reikalavimus atitinkanti auditorių egzaminavimo sistema. Tačiau nors dabar ši sistema stipriai pasikeitė, bet yra nepakankama auditorių kvalifikacijos kėlimo bei padėjėjų mokymo kokybė. Tai patvirtina prielaidą, kad patirties faktorius laike pats savaime neužtikrina kompetencijos lygio, todėl prarandamas efektyvumas rizikos valdymu pagrįstoje audito technologijoje, įtvirtintoje 34 ir 35 nacionaliniai audito standartais. Taigi, kompetencijos palaikymas būtinas tiek Etikos kodekso kontekste, tiek kaip pagrindinė profesionalumo dedamoji.

Vidaus auditas yra vidaus kontrolės sistemos dalis, todėl rizikų nustatymas, vertinimas ir valdymas turi pagrindinę įtaką sukčiavimo prevencijai. Tuo tarpu audito rizikos *vertinimas* ir atsakas į išskirtas rizikas (audito rizikos *valdymas*) privalomas pagal vidaus audito standartus. Tarptautiniai vidaus audito standartai (2004) nurodo, kad vidaus auditorius, nustatę sukčiavimo faktus, turi imtis tokių veiksmų: a) pranešti valdybai ir vadovui apie pasikartojančius darbuotojų ir vadovų sukčiavimo atvejus, kai tam turi įrodymų, b) rekomenduoti koreguoti finansinę atskaitomybę dėl tokių veiksmų praeityje; c) raštu pateikti visų vykdytų prevencinių priemonių aprašymą ir rezultatus; d) pateikti tolesnes rekomendacijas, pasitaręs su teisininkais. Vidaus auditoriai gali prisidėti kovojant su sukčiavimo atvejais įmonėje.

Kaip aptarta anksčiau, išorės ir vidaus audito technologija yra griežta etapų seka, kitaip – veikla. Kiekviena veikla sukuria nevienodą vertę ir joms reikalingas nevienodas kompetencijų rinkinys, netgi darbuotojo tipas rizikos vertinimo/valdymo kontekste. Rizikų valdymas negalimas be vertinimo, o kad vertinti rizikas, būtina identifikuoti etapus.

Kaip nurodoma TAS taikymo mažų ir vidutinių įmonių auditams vadove (p.394), tirtinas 6 etapų rizikos valdymo procesas susietas su organizacijos tikslais (pav. 1).

1 pav. Rizikos valdymo procesas

Kaip matyti iš 1 pav., išryškėja išorės auditorių *profesinės kompetencijos problema*: nekompetentingas auditorius ne tik negali kvalifikuotai valdyti rizikas audito metu, bet ir atlikti audito ir suformuluoti objektyvios auditoriaus išvados vertės klientui kontekste. Tokios susietos išvados leidžia palyginti rizikos valdymo ir nevaldymo situaciją, išskirti privalumus, kuriuos įdiegusi rizikos valdymo procesą, įmonė gali pasinaudoti (1 lent.).

1 lentelė. Rizikos valdymo privalumų išskyrimas

Veikla	Rizikos valdymo situacija (privalumai)	Rizikos nevaldymo situacija
Planavimas	Palyginama verslo strategija su prisiimamos rizikos mastu	Nekreipiamas dėmesys į prisiimamos rizikos mastą
Sprendimų priėmimas	Numatomos galimos nesėkmės ir galimybės	Netikėtumai, krizės
Išteklių paskirstymas	Skiriami pakankami ištekliai rizikingesnėms sritims	Laiko praradimai
Stebėsena	Stebima rizikos veiksnių vystymosi eiga, diegiamos prevencinės priemonės	Detekcinių retrospektyvinių priemonių, valdant rizikas, taikymas

Kaip rodo ši lentelė ir įvairūs tyrimai JAV, kur akcentuojama apgaulių svarstymas išorės audito metu, prevencinės priemonės turi privalumų lyginant su detekcinėmis, nes apgaulių iškraipymo mastai žymiai didesni nei klaidų, ypač kai apgaulę vykdo pati vadovybė. COSO (Committee of Sponsoring Organizations) priežiūros komisija 1999 m. paskelbė savo pranešimą, apie JAV apgaulių finansinėse ataskaitose 1987-1997 m. analizę viešojo intereso įmonėse. Šiuo tyrimu analizuojama maždaug 200 bendrovių, kurios 1987-1997 m. laikotarpiu rengė apgaulingą finansinę atskaitomybę ir nustatė, kad vadovas buvo įtrauktas 72% apgaulingo finansinių ataskaitų teikimo atveju, kai tuo tarpu vyriausiasis buhalteris - 43% atveju. Tai parodo, kad vadovai ne tik nevaldė savo rizikų, bet net prisidėjo prie vidaus kontrolės sistemos nepaisymo, t.sk. ir vidaus auditorių rekomendacijų kaip užkirsti kelią nesąžiningumui finansinėje atskaitomybėje nepaisymo. Apibendrinant tai, kas aukščiau išdėstyta, galima išskirti audito vystymosi praktikoje vis aiškiau išryškėjančias funkcines vidaus ir išorės audito ribas: *Vidaus auditas apsiriboja darbuotojų apgaulių tyrimu, o išorės auditas – ir darbuotojų, ir vadovybės.*

Apibendrinant audito rinkos problemas bei rizikos valdymu paremto audito technologinius aspektus, matyti, kad yra prielaidos tirti rizikos išvalgą išorės ir vidaus audito technologijoje. Šios išvados neprieštaruoja ir V. Lakio (2007) nuomonei, kad Lietuvoje turėtų būti dviejų kvalifikacinių lygių auditoriai. Aukštesnės kvalifikacijos auditoriai galėtų audituoti finansų institucijas, viešojo intereso įmones, konsoliduotą finansinę atskaitomybę. Žemesnės kvalifikacijos auditoriai galėtų audituoti visas kitas įmones.

Sekančiame skyrelyje siekiama patikrinti prielaidą, kad kompetencijos lygis tiesiogiai įtakoja audito likutinės rizikos lygio valdymą audito metu. Audito rizikos valdymu pagrįsto audito technologija aptarta

ankstesniame skyrelyje, čia analizuojamos kompetencijų vertinimo prielaidos, vadovaujantis kompetencija grįsto strateginio valdymo teorija (angl. – competence-based-strategic-management theory). Kompetencija grįsto strateginio valdymo teorija – tai strateginė teorija, apimanti ekonominius, organizacinius ir elgesio aspektus dinaminėje, sisteminėje, kognityvinėje ir holistinėje struktūroje (Sanchez and Hesene, 2004) ir atskleidžia organizacinius ir elgesio aspektus.

Teorinis tyrimo metodikos pagrindas

Straipsnio autorės nuomone, kompetencijų vertinimas gali būti atliekamas tiek kolegų ar vadovo (auditoriaus), tiek darbuotojas gali vertinti save pats. Dėl šios priežasties rizikos įžvalga apima asmens, grupės ir organizacijos pagrindines kompetencijas. Rizikos įžvalga neapsiriboja vien tik individualais. Ji apima visus patirties ir žinių išteklius, kuriuos galime pasitelkti, siekdami išspręsti rizikos problemą. Šie ištekliai yra išskirtinai socialinio pobūdžio. Rizikos įžvalgos (angl. – risk intelligence) teorijos autorius D. Apgar (2007), pažymi, kad „rizikos įžvalgos“ teorija remiasi tiek organizacijų teorijos, tiek ir žinių vadybos teorijomis. Todėl natūralu, kad D. Apgar (2007) rizikas suskirsto į valdomas (pažinias) ir nevaldomas (nepažinias), kas reikalauja rizikos įžvalgos. Pažinias rizikas galima klasifikuoti pagal *sudėtingumo* laipsnį ir joms parengti tinkamus atsakus, priskiriant asmenis su tam tikru *kompetencijų rinkiniu*. Rizikos įžvalgos (risk intelligence) teorijos autorius Apgar D. (2007) pateikia rizikos intelekto nustatymo eigą, vertinimo kriterijus, matavimo skalę ir rezultate visus tiramuosius suskirsto pagal jų rizikos valdymo IQ į 3 rizikos vertintojų tipus: 1) impresionistai remiasi labai įsimintiniais patyrimais, kuriems dažnai trūksta aktualumo jų konkrečių problemų atžvilgiu; 2) enciklopedininkai kaupia begalę paviršutinių žinių, kurios gali turėti ryšį su realiomis problemomis, bet joms trūksta netikėtumo <...>; 3) užuomaršos kaupia patirtį, kuri yra aktuali ir įsimintina, neatsiskirdami mažiaus svarbios informacijos, saugo ją.

I. Beckmerhagen ir kt. (2004) nuomone, didžiausias audito klaidų laipsnis yra įdiegus naują audito technologiją dėl išorės auditorių nepatyrimo, žinių trūkumo apie audito kriterijus, programos ir individualaus audito tikslų nesuderinamumo, ne vadovaujančių auditorių kooperavimosi žemo lygio ir kt. Ši koncepcija iliustruojama vadinama „Bathtub“ kreive. Ši kreivė susijusi su audito technologijos veikimo klaidų skaičiumi laiko atžvilgiu. Pagal Drenick'o limito teoremą, laikui bėgant, kai audito technologija tampa vis brandesnė, klaidų laipsnis krenta. Kai audito sistemos ribos yra „pastovios-būsenos“, tai atspindi kompetentingų auditorių ir efektyviai naudojamų metodų ir procesų visumą. Toks stabilumas apgaulingas, nes, nenaudojant rizikos įžvalgos, audito klaidos gali vėl pradėti didėti. Priežastimi gali būti tai, kad dėl audito technologijos standartizavimo ir primygtinio reikalavimo laikytis standartizuotos technologijos, ji gali būti pripažinta netinkama darbui ar netaikomi audito efektyvumo kriterijai, o gal pasikeitė tikslai (Willborn W. ir Cheng T., 1994)? Tuomet, auditas negali adekvačiai identifikuoti problemų, nefiksuoja galimo tobulinimo sričių, todėl audito klaidų procentas auga. Audito technologijos kokybiniais kriterijams ir tikslams pasikeitus, audito klaidos svyruos apie pastovų procentą ir galiausiai stabilizuosis pagal Drenick'o limito teoremą. Svyravimas yra sukeltas vienalaikiu mažėjimu dėl tinkamų standartų naudojimo, ir didėjimu dėl „ankstyvų“ klaidų linkusių į patirties trūkumą, ar kai auditas pravedamas pagal naujus kriterijus ir naujus tikslus, juos tik įdiegus.

Kanados Manitobos ir Daltech universitetų mokslininkų W. Willborn ir S. Karapetrovic (2000) nuomone, audito sistemos efektyvumas, tai ne kas kita, kaip auditoriaus gebėjimų komplekso naudojimas, norint pasiekti, kad auditas būtų be klaidų bei būtų pasiekti visi tikslai. Jie pateikė schemą, kurioje parodyta, kaip audito efektyvumas susijęs su auditoriaus kompetencija. Karapetrovič S. ir Willborn W. (2000) schemoje labiausiai akcentuoja vadovo (auditoriaus) kompetencijas. *Tačiau audito technologijoje matome ir reikalavimą tinkamos kvalifikacijos darbuotojui paskirti tinkamą darbą audito metu. Iš čia kyla poreikis rizikos įžvalgos kontekste vertinti kompetencijas tiek vadovo (auditoriaus), tiek darbuotojų lygyje.*

Savanevičienė A., Stukaitė D., Šilingienė V. (2008) pažymi, kad kompetencijos sąvoka dažniausiai vartojama, siekiant apibrėžti individo gebėjimų ir žinių visumą, orientuotą į efektyvią veiklą konkrečioje darbinėje aplinkoje. Šiuo atveju svarbiausia yra organizacija ir jos poreikiai, o individas svarbus tik kaip darbuotojas, turintis reikalingas kompetencijas. Mokslinėje literatūroje pateikiamos logiškos kompetencijos struktūros, apimančios ir „kietąją“, dalykinę kompetenciją, kurią sąlygoja organizacijos vykdomos veiklos pobūdis, ir „minkštąją“ kompetenciją, kuri apibrėžiama darbuotojo savybėmis, elgsena, būtina gerai atlikti darbą. *Dalykinė (profesinė) kompetencija apibrėžiama kaip darbinės veiklos srities specialiosios žinios ir sugebėjimai, procesų ir technologijų, rinkos ir konkurentų ar gamybos ir aptarnavimo sričių išmanymas. Bendrosios kompetencijos, dar vadinamos „minkštosiomis“ gali skaidytis į socialines ir konceptualiąsias.*

Socialinė kompetencija gali būti nusakoma mokėjimu bendrauti ir dirbti su žmonėmis. Konceptualioji kompetencija apima sisteminį mąstymą, gebėjimą modeliuoti situacijas pasitelkiant įvairias žinias ir patirtį, aiškų vykstančių procesų suvokimą. Remiantis Savanevičiene A., Stukaite D., Šilingiene V. (2008), organizacijos veiklos pobūdis dažniausiai daro įtaką dalykinių (profesinių) kompetencijų specifikai, o bendrosios yra universalios ir nepriklauso nuo veiklos srities. Dalykinės kompetencijos specifiką lemia individo funkcinės veiklos sritis. Tačiau ilgalaikės perspektyvos požiūriu dalykinė kompetencija yra labai dinamiška dėl sparčiai kintančių technologijų. Kita vertus, ji yra nesunkiai apibrėžiama ir gali būti greičiausiai įgyjama. Bendrosios kompetencijos, kurios individui reikalingos, nesvarbu, kokias pareigas jis eina organizacijoje. Kalbant apie vadovų ir buhalterių požiūrį į apgaulių prevenciją, paprastai būtent šios kompetencijos tampa strategiškai svarbios audito technologijoje.

Kaip nurodo Mackevičius J. (2007), auditoriaus profesinę kompetenciją sudaro dvi sudedamosios dalys: 1) profesionalumas (konkrečių audito, apskaitos, teisės, mokesčių, finansinės analizės ir kitų dalykų žinių visuma); 2) išmintingumas ir asmeninės savybės (nuojautos jausmas, erudicija, apdairumas, patirtis, pasitikėjimas, etika, kultūra).

Vidaus ir išorės audito reglamentuose (Tarptautiniai vidaus audito standartai, 2004; 220 TSA) bei mokslinėje literatūroje (J. Mackevičius, 2007; S. Karapetrovič, W. Willborn, 2000) vidaus ir išorės auditoriams nurodyti tam tikri kompetencijų reikalavimai, kuriuos autorė sugrupavo į įgijimo ir išlaikymo reikalavimus, kai 1 ir 2 priskirtini kompetencijų įgijimo, o 3-5 – jų išlaikymo reikalavimams (2 lent.):

2 lentelė. Bendrųjų ir profesinių kompetencijų reikalavimai

Profesinių ir bendrųjų kompetencijų įgijimo reikalavimai	1) konkrečių audito, apskaitos, teisės, mokesčių, finansinės analizės ir kitų dalykų žinios
	2) nuojauta, erudicija, apdairumas, patirtis, pasitikėjimas, etika, kultūra
Profesinių ir bendrųjų kompetencijų išlaikymo reikalavimai	3) nepriklausomybė, sąžiningumas, objektyvumas, konfidencialumas, profesinio elgesio principai
	4) žinių, įgūdžių ir patirties, reikalingų paslaugai suteikti, taikymas siekiant kruopščiai atlikti pareigas
	5) audito užduoties paskyrimas personalui, turinčiam tam darbui reikiamą specialų išsilavinimą ir profesionalumą

Apibendrinama, autorė apibrėžia kad kompetencija audito technologijoje gali būti apibūdinama kaip *bendrųjų* ir *profesinių* kompetencijų visuma. Taigi, planuojant atvirą pokyčiams organizacijos ateitį, būtina orientuotis į jos lankstumą individo kompetencijos poreikiams ir numatyti, kokios kompetencijos lems sėkmę ateityje, nes didėja tam tikrų bendrųjų (asmeninių, socialinių, emocinių) kompetencijų svarba darbuotojui ir organizacijai. Audito rinkoje tai ypač ryšku, nes audito įmonių griūtį sąlygojo ne profesinių (dalykinių) kompetencijų nepakankamumas, o bendrųjų individo kompetencijų, paremtų etikos kodekso nesilaikymu ar laikymusi „iš dalies“.

Tikėtina, kad audito profesinių organizacijų kompetencijos testavimas prieš tampant auditoriumi negali įvertinti *išmintingumo ir asmeninių savybių* (nuojautos jausmas, erudicija, apdairumas, patirtis, pasitikėjimas, etika, kultūra), tačiau užtikrina konkrečių audito, apskaitos, teisės, mokesčių, finansinės analizės ir kitų dalykų žinių visumą. Todėl galima daryti išvadą, kad *rizikos įžvalga sietina tik su konkrečia asmenybe* ir savikontrolė būtinas įrankis, kad ištirti ar asmenybė atitinka vidaus ir išorės audito *profesinės kompetencijos* kriterijus. Todėl darbuotojų kompetencijos atitikimas organizacijos poreikiams sekančiame skyrelyje modeliuotas, atsižvelgiant į individo poreikių prioritetus kompetencijų įgijimo ir išlaikymo reikalavimų kontekste.

Rizikos įžvalgos tyrimo metodika vidaus ir išorės auditorių profesinės kompetencijos tyrimui

Siekiant vidaus ir išorės audito technologiją susieti su kompetencijų vertinimo kriterijais bei jų matavimo skale išskirtinai remtasi Apgar D. (2007) rizikos įžvalgos (angl. – risk intelligence) teorija. Siekiant susisteminti kompetencijas, būtinas auditui atlikti, remtasi kompetencija grįsto strateginio valdymo teorija (angl. – competence-based-strategic-management theory) teorija, taip pat ir žinių vadybos teorija, kuri apibrėžia žinių formavimąsi į kompetencijas bei strateginio valdymo teoriją, siekiant šias kompetencijas susieti su vertės kūrimo procesu, naudojant *atotrūkio metodą (benchlearning)*. Šis metodas leidžia vertinti kompetencijų atotrūkį organizacijos kontekste, lyginant savo asmenines kompetencijas su kolegų naujai išskirtų rizikų kontekste. Tokio tyrimo esmines nuostatas pritaikyti audito technologijoje yra galima, taikant

analogijas, apibendrinimo, dedukcijos, lyginimo *teorinius tyrimo metodus*, kurie naudojami kaip mąstymo operacijos, rengiant tyrimo metodiką. Toliau pateikiamas tyrimo metodikos aprašas:

Kompetencijų klasifikavimas. Kaip aptarta ankstesniame skyrelyje, autorė remiasi kompetencijų klasifikavimu mokslinėje literatūroje pateikiamomis logiškoms kompetencijų struktūromis - „kietosiomis“ (profesinėmis) ir „minkštosiomis“ (bendrosiomis) kompetencijomis bei jų klasifikavimu pagal įgijimo ir išlaikymo reikalavimus.

Taikomas empirinio tyrimo metodas. Siekiant pasirinkti tyrimo metodą, be straipsnio žangoje pateiktų metodų, buvo apsvarstyti moksliniams tyrimams taikomi metodai, pasirenkant apklausos metodą, laikomą yra populiariausiais tyrimų metodais - *interview* ir *anketavimą*. *Apklausa - interview* gali būti dviejų tipų: *standartizuota*, kuri vyksta pagal iš anksto parengtą klausimyną ir *nestandartizuota*, kuri vykdoma laisva forma, klausimai kyla ir būna užduodami per patį pokalbį. Taikant *anketavimą*, respondentai patys (raštu) atsako į tyrėjo pateiktus anketos klausimus. Anketinė apklausa gali būti *grupinė* ir *individuali*. Nors anketinio tyrimo metodas dažnai yra kritikuojamas, kartais juo nepasitikima, jis dažnai traktuojamas kaip subjektyvus metodas, tačiau patikimesnis, jei apklausima pakankama imtis, galima taikyti regresijos, koreliacijos ir kt. statistinius metodus duomenų analizei. Atliekant apklausą naudojami klausimai, kurių tikslas – kuo geriau pažinti tiriamąjį *reiškinį*, gauti išsamesnės informacijos apie elgesio pobūdį. Todėl formuojant empirinio tyrimo metodiką, taikoma apklausos anketa.

Rizikos intelekto vertinimo kriterijai. Pagal šią matricą penki rizikos intelekto vertinimo kriterijai sutampa su audito rizikos valdymu pagrįstos technologijos taikymu, aptartu pirmame skyrelyje. Apklausiamasis turėtų remtis kompetencijų klasifikacija, išnagrinėta antrame šio straipsnio skyrelyje, o atsakant į klausimą remtis vertinimo skale. Tokia kompetencijų įsivertinimo ar įvertinimo sistema leidžia identifikuoti savo rizikos išvalgos IQ bet kurios pažinios audito užduoties rizikos valdymo etapo atžvilgiu, taikant „atotrūkio“ metodą.

Vertinimo skalė. Bendra balų suma gali kisti nuo 0 iki 10; vidurkis – 5. Pagal kiekvieną iš 5 vertinimo kriterijų skirkite 2, jei jūsų kompetencijos suteikia Jums geresnę padėtį lyginant su kitais. Pagal kiekvieną iš 5 vertinimo kriterijų skirkite 1, jei neturite pagrindo manyti, kad šia kompetencija išsiskiriate iš kitų. Pagal kiekvieną iš 5 vertinimo kriterijų skirkite 0, jei manote, kad pranašumų turi kiti.

Anketa

Rizikos išvalgos vertinimo kriterijai	Bendrosios kompetencijos	Profesinės kompetencijos
1. Nustatyti prisiimamos rizikos mastą ir tikslus		
2. Nustatyti rizikas (įvykius)		
3. Įvertinti nustatytas rizikas		
4. Parengti ir įgyvendinti atsaką į riziką		
5. Stebėti rezultatus		
Iš viso:		

Vertinimas

Vertinimo skalė	Balai
Jūsų profesinė (bendroji) kompetencija suteikia Jums geresnę padėtį lyginant su kitais	2
Jei neturite pagrindo manyti, kad šia profesine (bendraja) kompetencija išsiskiriate iš kitų	1
Jei manote, kad kompetencijų pranašumų turi kiti	0

Balų skalė - priskyrimas tipui

Rizikos išvalgos strategija	Profesinių kompetencijų balų skalė	Bendrujų kompetencijų balų skalė
1. Įgijimo	nuo 0 imtinai 5	nuo 0 imtinai 5
2. Išlaikymo	nuo 6 imtinai 10	nuo 6 imtinai 10

2 pav. Rizikos išvalgos tyrimo metodika išorės ir vidaus audito technologijoje

Rizikos įžvalgos strategija. Kaip autorės išdėstyta 2 lentelėje bei vadovaujantis kompetencija grįsto strateginio valdymo teorija (angl. – competence-based-strategic-management theory), išskirtos kompetencijų (bendrųjų ir profesinių) įgijimo ir išlaikymo strategijos rizikos įžvalgos kontekste.

Priskyrimas tipui. Taikytina balų skalė leidžia priskirti profesinių ir bendrųjų kompetencijų rizikos įžvalgos strategijas kompetencijų vadybos kontekste. *Kompetencijų vadyba* apima kompetencijų pritraukimo, tobulinimo ir išsaugojimo veiksmus, skirtus tam atotrūkiui panaikinti ar sumažinti.

Parengta empirinio rizikos įžvalgos tyrimo metodika, vidaus ir išorės auditorių profesinės kompetencijos tyrimui gali būti taikoma išskirtinai žvalgybinio tyrimo atveju „rizikos įžvalgos“ *nuomonių* apklausai, kur galima taikyti atsitiktinę imtį. Šios metodikos taikymo tiriant „rizikos įžvalgos“ *reiškinį* atveju, būtina apklausti organizacijoje dirbančius, su auditu susijusius asmenis, taip identifikuojant konkrečios organizacijos problemas.

Išvados

1. Lietuvos ir užsienio audito rinkos tyrimas parodė problemas, susijusias su rizikos įžvalgos lygiu išorės ir vidaus audito technologijoje. Išskirta prielaida, kad egzistuoja profesinės kompetencijos problema, kuri susijusi su asmens savybėmis, pasitvirtino, todėl yra galimybės tirti individualų kompetencijų atotrūkį audito rizikos valdymo kontekste.
2. Išanalizavus Lietuvos ir užsienio audito rinkos problemas, kompetencija išskirta kaip labiausiai susijusi su rizikos įžvalgos teorijos išorės ir vidaus audito technologijoje taikymu. *Rizikos įžvalgos taikymo išorės ir vidaus audito technologijoje prielaidos yra teigiamos*, nes, siekiant greičiau ir tvirčiau įsitvirtinti Europos Sąjungos audito erdvėje artimiausiu metu būtina parengti Lietuvos audito plėtros koncepciją, kurioje reikėtų numatyti priemonių sistemą auditorių atsakomybei ir nepriklausomybei didinti, profesinei kompetencijai kelti, audito kokybei gerinti.
3. Tyrimas leistų :
 - a) parengti ilgalaikes auditorių ir susijusių darbuotojų kvalifikacijos kėlimo kursų bei audito tęstinio mokymo programas, pradėti audito programos temų dėstytojų rengimą, užtikrinti auditorių kvalifikacijos kėlimo kursų finansavimą, kad būtų galima sukurti tęstinio mokymo programas, užtikrinti auditorių kvalifikacijos kėlimo kursų administravimą ir auditorių padėjėjų mokymus, įvesti aiškius auditorių kvalifikacijos kėlimo kursų įskaitymo kriterijus ir procedūras, sudaryti savianalizės testus, kad būtų pereinama nuo pasyvaus prie aktyvaus audito atlikėjų ugdymo.
 - b) sumažinti audito lūkesčių spragą: skatinti naujų ekspertų darbo vietų ir technologijų sukūrimą, išplėsti audito geografiją, daryti įtaką audito metodologijai ir metodikai.

Literatūra

1. Apgar D. (2007). Rizikos intelektas. Verslo žinios. ISBN 978-9955-460-48-0, UAB "Logotipas", p. 211
2. Beckmerhagen I.A. ir Berg H.P. ir Karapetrovic S. V. ir Willborn W.O. (2004). "On the effectiveness of quality management system audits". International Journal of service industry management. Vol.16, No.1 , p.p. 14-25.
3. LR Audito įstatymas [interaktyvus, www.lar.lt].
4. Puškorius S. (2004). Veiklos auditas. Monografija. Lietuvos teisės universitetas. ISBN 9955-563-66-4, p. 351
5. Savaneviciene, A., D. Stukaite and V. Silingiene (2008). 'Development of strategic individual competences', *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*(3), pp. 81-88.
6. Staliūnienė, Jolanta Dalia; Stungurienė, Stanislava. Žinių vadybos strategijų modeliavimas ir taikymas audito rizikai valdyti // *Ekonomika ir vadyba - 2007 = Economics and management - 2007* : [12-osios] tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga [Elektroninis išteklius]. ISSN 1822-6515. 2007. p. 114-121.
7. Tarptautiniai vidaus audito standartai (2004) / Sudarytojas J.Balaišis (vertimas iš anglų kalbos). Vidaus auditorių institutas, JAV, p. 61.
8. Karapetrovič, S., Willborn, W. (2000), "Quality assurance and effectiveness of audit systems", International Journal of Quality & Reliability Management, Vol. 17 No.6, pp.679-703.
9. TAS taikymo mažų ir vidutinių įmonių auditams vadovas. ISBN 978-9955-9841-5-3, Lietuvos auditorių rūmai, Vilnius, 2008, P.414
10. Willborn, W., Cheng, T.C.E. (1994), Global Management of Quality Assurance Systems, McGraw-Hill, New York, NY.

THEORETICAL RESEARCH ON RISK INTELLIGENCE IN INTERNAL AND EXTERNAL AUDIT PRACTICE

Jolanta Dalia Staliunienė

Summary

Practical audit standards are applied in combination with Codes of Ethics (related to internal and external auditing), where competence is considered to be one of the basic requirements to an auditor. The theory of competence-based-strategic management defines competence as: the ability to sustain the coordinated deployment of resources in ways that help an organization achieve its goals. According to knowledge management theory, internal and external auditor is supposed to: (1) gain knowledge, necessary to become an auditor, (2) practice in order to gain experience, and (3) be able to put his knowledge and experience in practice. The theoretical research has revealed that audit practice is considered to be a set of methods and measures of audit practice. Audit practice includes planning of audit programs, defining audit selection, work control, methods of exploring and assessing information, documentation, analytic procedures, and firm's succession assessment.

The article suggests the hypothesis that, presumably, the level of competence directly influences management of audit residual risk level during auditing.

In order to reach the aims of the article, the authors employ risk intelligence theory as the basis of the analysis of professional competence of internal and external auditors. The author of risk intelligence theory D. Apgar (2008) notes that it is crucial to classify risk into controllable and uncontrollable ones. These, in turn, require risk intelligence and are closely related to the competences possessed. The classification of competences is based on competence-based-strategic-management theory. The theory of competence-based-strategic management is an integrative strategy theory that incorporates economic, organizational and behavioural concerns in a framework that is dynamic, systemic, cognitive and holistic (Sanchez and Hesene, 2004). Theoretical research helped systematize competences that are required for the implementation of audit; determine the technique of internal and external audit; and define criteria for competence assessment and the scale of competence assessment.

The outcomes of the article include formulation of empirical risk intelligence research methodology for the research of professional competence of internal and external auditors. The related research methodology can be employed in prospective studies for "risk intelligence" surveys with the possibility of applying random sampling. In the case of using such methodology for the study of "risk intelligence" phenomenon, organisation employees related to audit must be included in the survey in order to identify the problems of a particular organisation.

Keywords: risk intelligence, experience curves, internal, external audit technology, basic, professional competence.

